

de fenntartja folytonosságát a munkáséletnek, gyakran fel is idézi, élénk varázsolja egykori képeit. De ez „több, mint bukolikus idill, könnyűsúlyú, történetietlen privatizálás”, ahogyan ezt helyesen Fülöp László írja, Radnóti ellen érvelve (*Irodalomtörténet* — 1969/4.). Tompítottabbak a színek, az ifjúkori ábrándok nem teljesebben ragyogva, ám a költő otthonos közege a valóság ugyanúgy, mint az álom. Ahogy egyinás után következnek a sorok, lépésről-lépésre, körbevisz bennünket végtelen birodalmában.

Kassák költészete, életműve a legteljesebb, emberért küzdő embert fejezi ki. E nagy egyéniséget, a sokoldalú, élete utolsó pillanatáig harcoló makacs alkotót, ereje, műveinek egyedi volta, forradalmi újsága, költészetünk legelső vonalába állítja. Az utána következő nemzedékek jobban sáfárkodjanak e kincssel, mint kortársai.

NÁDASS JÓZSEF

ELVEK, FRONTOK, NEMZEDÉKEK

Komlós Aladár szép és fontos, vallomás-szerű tanulmányában¹ azt a benyomást kelti, hogy az első világháború végén fellépett magyar irodalmi nemzedéknek központi kérdése a húszas években az *avantgard pro és kontra* volt; csak a harmincas években ugrott ki az, amit *népies-urbánus ellentétnek* neveznek, sőt a harmincas éveknek is második fele volt az, amelyben ez az ellentét leginkább kiéleződött: „1936-ban (írja Komlós) a két front már szervezett formát is ölt a *Válasz*, illetve *Szép Szó* c. folyóiratokban, a népiek, illetve urbánusok lapjaiban”.

Az „avantgard” megemlékezéshez alig van hozzászólnivalóm, legföljebb, hogy szeretnék róla többet olvasni, Komlóstól is, mástól is. Én sohasem voltam „maista”, de Kassákot mindig tiszteltem s ma megilletődött és nosztalgikus hódolattal

¹ *A második nemzedék útja* — It 1969/3. sz.

gondolok rá s másokra is, akik hadviselésében ideig-óráig követték. Ó, daliás idők, amikor a formarobbantáshoz még merészség kellett! Komlós talán túlságosan is a maga baloldali környezetének távlatából szemléli az akkori hadállásokat, amikor fölteszi, hogy amaz években egy fiatal író önkéntelenül valahol Kassák és (mondjuk) Babits közt kereste a helyét; többen keresték Babits és Horváth János (vagy Herczeg Ferenc vagy Tormay Cecil) közt; s tévedés volna azt hinni, hogy ezek mind mucai filiszterek lettek volna — a kiválóan művelt Halász Gábor, Szerb Antal, Illés Endre, némileg Hevesi András is ezek közé tartozott akkor még. De valóban úgy áll, hogy ami akkor konzervatív visszahatásként jelentkezett a *Nyugat* ellen, azt ma vicinális jelenségnek érezzük, még ha egy darabig jelentős írókat vonzott is; az „avantgard” baloldala pedig, ha nem mindenben állta is az időket, megmaradt emléünkben azok közt, akik a pillanaton túlláttak és túlmutattak. Igaz, hogy ennek az avantgard irodalomnak legkülönbjei — talán a fiatalon elpusztult Barta Sándor kivételével — akkor lelték meg igazi hangjukat, amikor már nem félték hagyományos műfaji kellékek alkalmazásától sem: Kassák, Illyés, Remenyik, Déry, Lengyel József az önéletírás, környezet-rajzoló széppróza és elbeszélés határterületein termelt műveikkel; Németh Andor kritikai tanulmányaival és groteszk harcaival; József Attila — aki maga kitett egy forradalmat az irodalmi forradalmon belül — szigorúan verselt verseivel.

Azt hiszem, így valahogy látja Komlós Aladár is.

Viszont: a „népies-urbánus ellentét” *datálásában* jelentősen eltérnek emlékeim — és adataim — a Komlóséitól. Először is, mert ezt az ellentétet, sőt annak kiéleződését is, régebről keltezném, mint ő; továbbá, mert a *Válasz* és a *Szép Szó* vetélkedését (mondhatni, sajnos: ellenségeskedését) más elvi ellentétekkel magyaráznám, még ha, mintegy szokásból, gyakran így jelölték is ezt a „két front”-ot.

Mivel e „második” nemzedékben nálam ingerlékenyebb „urbánus” aligha akadt (talán nem vagyok szerénytelen, ha

erre a minősítésre pályázom!) — kezddhetem személyi emlékeimen. Mint *Csipkerózsa* cím alatt közölt, töredékes önéletrajzi jegyzeteimben² elbeszéltem, énbennem az 1919–20-as ellenforradalom sérelme úgy gyűlt fel, mint az alpári, vagy az affektált vidékiesség támadása a városi létben öntudatosodó értelmiség ellen. Horthy Miklós hadai élén bevonult a „bűnös város”-ba; Szabó Dezső egy mondvacsinált mitikus paraszt nevében harsogott a Gólyavárban pogromos riadókat a diákságnak; Nagyatádi Szabó István, kevéssel azelőtt még a kisgazda-demokrácia reménysége, beadta derekát előbb a fehér terrornak, aztán a nagybirtokos konszolidációnak. Nem állítom, hogy e hárón közférfiút igazságos volt egyszuszra említenem; de Budapest megalázásában vagy elárulásában egyik voltak. Ilyen tapasztalatok szoktattak rá, hogy az „ártatlan vidék” dicséretében csakúgy, mint „népi” jellegzetességek tüntető kultuszában reakciós cselvetéseket gyanítsak — nem utolsó sorban a vidék fejlődésének megakasztására és a nép elnyomására.

Ez a politikai gyanú áthatotta irodalmi ízlésemet; ami némelykor talán elfogulttá, máskor épp ellenkezőleg, érzékennyé tett az ifjabb nemzedék hanghordozásában olyan árnyalatok iránt amelyeket a kritikában kevesen vettek tudomásul. Némileg az én „urbánus” publicisztikai hadjáratom irodalomesztétikai előcsatározását vívtam meg a *Nyugat*ban, valamikor a húszas évek végén, összecsapva néhai két nagy barátommal, Tersánszky Józsi Jenővel és Tóth Aladárral, az *Á propos: Erdélyi József* cím alatt közölt vitacikkekben. „Jó volt, érdekes volt, elég volt”, zárta le eszmecserénket Osvát; magam alig emlékszem már, milyen volt; de talán érdemes volna elővennie annak, aki a „második nemzedék” eszmei erjedését kutatja.

A húszas években én két körben találtam a magaméhoz hasonló ingerültséget a falusiasság és magyarosság erőltetésével szemben: az egyik a radikális író-újságírók társasága volt, a másik a nyugati szellemű konzervativizmus vágyképét

² Haladás, 1947.

dédelgető író-filológusoké. A radikálisok legjellegzetesebb képviselője s mondhatnám, vezére, Zsolt Béla volt; s másodszárja az akkor még baloldali Márai Sándor. Amennyire ezt a kört helyrajzilag rögzíthetem: leginkább az Abbazia vagy a Japán kávéházban rezideált, s nem volt jellegzetesen „nemzedéki” alakulat; idősebb publicisták, baloldali képviselők és az „első *Nyugat*-nemzedék”-ből való írók ugyanúgy forgolódtak benne, mint serdülő bozontosok. S voltaképpen ebből a körből nőtt ki *A Toll* c. hetilap — arra a néhány hónapra, amíg kolportázs jogot élvezhetett és valóban *hetilap* lehetett, Zsolt főszerkesztésében, 1929-ben. Zsolt a „kurzus”-ban a „vörös abrosz” uralmát látta, voltaképpen a kisvárosi kupak-tanácsét inkább, semmint a faluét, s megnyomorítását a szabadságos haladás szellemének. Ennyiben volt ő és köre „urbánus”.

Filológus barátaim köre — kikkel hétfőn esténként, leginkább a Keszey vendéglőben vagy a Centrál (Központi) kávéházban szoktunk összeülni — viszont jellegzetesen nemzedéki alakulat volt, nagyjában velem egyidős fiatalembereké. Legidősebb volt köztünk („tanár-elnök”-nek ugrattuk néha) Kerecsényi Dezső; velem egyazon évjárat Halász Gábor, Hevesi András, Szerb Antal; néhány évvel fiatalabb Cs. Szabó László; s egy fölcseperedő új nemzedék első fecskéjének szerepében Gál István, „az olvasó”, ahogy Hevesi nyomán hívtuk, mert fogadkozott, hogy mindnyájunkat olvas, de írni nem készül. Azt hiszem, Halász Gábor volt köztünk, aki először használta az „urbánus” szót irányjelzőnek és értékelőnek; ő a művelt magyarság hagyományát féltette a parlagiasság kultuszától, melyet — legalábbis akkor — a népiesség erőltetésével egybefüggőnek látott. Többé-kevésbé így éreztük mindnyájan mi „hétfőiek”; az akkori irodalmi polarizációban, mindnyájan Babitshoz húztunk, nem Szabó Dezsőhöz; „urbánusok” voltunk már ennyiben is — de embere válogatja, hogy ezt mikor milyen hagyományőrző és hagyományébresztő minősítéssel végezte. Asztalunkhoz el-eljárt Sárközi és Szabó Lőrinc, Illyés, József Attila, Komor András; meg Kom-

lós Aladár is, mint nyilván emlékszik rá. Az „urbánus” eszményben nem mind osztoztak s nem egyazon módon: de én a kulturális hagyományápolás „urbanitását” csakúgy vállaltam, mint — Zsolt Bélával — a radikális reformok sürgetését.

A rendszeresebb falukutatás, ebben Komlósnak igaza van, csak a harmincas években indult meg; és a húszas évek végéig a kölcsönös egymásramorgás „népies” és „urbánus” fertályokból az intellektuális kávéházi asztalok titka maradt. De a húszas évek végére hirtelen fordulat állt be. A „népi” arcvonalon ezt két jelenségben láttam megnyilatkozni: az egyik volt a Bartha Miklós Társaság működésének megindulása, vagy nckilendülése; a másik a Bajcsy-Zsilinszky Endre *Előrs* c. hetilapjának (csak később keresztelődött át *Szabadságra*) irodalompolitikai szerepvállalása. Mindkettőben jelentős része volt Féja Gézának és (ami a későbbi fejlemények fényében kissé paradoxul hathat) József Attilának. Féja volt a hetilap irodalmi szerkesztője s a társaságnak legdinamikusabb egyénisége; én, bevallom, úgy néztem rá, mint a művi úton tenyészített parlagiasság kútfejére, Szabó Dezső meghosszabbodott árnyékára, s ellenszenvemet több cikkben kifejezésre juttattam, egy ízben egy durva, személyes élű támadásban is, melyre restelkedve gondolok. Elvi ellenvetéseimet viszont nem tudnám revidéálni: szólt a faji misztikumnak, melyből az akkori Féja — és az akkori Bajcsy-Zsilinszky — még nem lábalt ki. Személy szerint Féjával, megismerkedésünk nyomán, elég könnyen összebarátkoztam; főképp talán (ő a megmondhatója, ezt jól látom-e), mert kedveltük egymás társaságát, mint vitafeleket s e minőségben gyakran szerepeltünk együtt a Bartha Miklós Társaság és a pécsi Janus Pannonius Társaság dobogóján csakúgy, mint később a Cobden Szövetségén. Régi barátomtól, József Attilától viszont évekre elhidegültem a társaságban és a hetilapnál vállalt szerepe miatt. Amiatt is magamra vethetek, hogy költőtől egy kis világnézeti elkalandozást ennyire zokon vettem; kivált ha meggondolom, hogy József Attila „narodnyik” jellegű szereplésének legmaradandóbb dokumentuma, a Fábíán Dániel társaságában írt s 1928-ban

kiadott *Ki a faluba* c. röpirata, ha éretlen és handabandázó hangnemben is, voltaképpen igen üdvös és kívánatos tevékenységre buzdított, ti. az értelmiségi ifjúságnak szembesülésére a nemzet akkori többségének, a földművelő lakosságának állapotával. Ennyiben tehát József Attila egyik szállás-csinálója volt annak a falukutatásnak, amelynek eredményeit később nagyobbára meglehetősen kételkedéssel értékelte.

Az „urbanitás” táborának ilyen testületi vagy folyóirati gócai sokáig nem voltak; a *Nyugat*, a *Századunk*, a *Szocializmus* kontradiktórikus alapon helyet adott annak a fajta urbánus polgári baloldalnak — irodalomesztétikai vagy társadalompolitikai vitában —, amelyhez tartozónak véltem magam, s Kassák lapja is (nem emlékszem, akkor mi volt a címe) a szocialista urbanitás oldalán állt, hangjában tökéletesen a szerkesztője egyéniségéhez simulva. 1929-ben azonban, mint említettem, Zsolt Béla főszerkesztésében *A Toll* rövid időre hetilappá nőtt; s mind akkor, mind pedig sokáig azután, sovány árnyék-szemlévé zsugorodott formában is, ez a lap szolgált az urbánusok, nevezetesen a „baloldali urbánusok” főhadiszállásául. Hevesi András külön baloldali alteregót alakított ki evégből — Kézai Simon néven írt *A Toll*-ba. Szeretett oda ellátogatni, amennyire hivatali kapcsolatai megengedték, Cs. Szabó is. József Attila pedig dédelgetett fiatalja volt *A Toll* szerkesztőinek — nemcsak Zsoltnak, hanem „Kaczér bácsi”-nak, a mindenes-felelős-szerkesztőnek is: szerencsére ők kevésbé vették zokon a rövid fajmítosz-ízű kalandot, mint jómagam. Közben, igaz, József Attila szemlélete is átalakulóban volt.

Mindezt annak illusztrálására jegyzem föl, hogy a „népies-urbánus” ellentét leghevesebb időszaka a húszas évek vége s talán a harmincasok legeleje volt; s a két akkor ebben legjellegzetesebb szócső az *Előrs* és *A Toll*. Az akkori hadakozások elcsitulak és némileg — hogy anakronisztikusan fejezzem ki magam — egy ideológiai koegzisztencia jellegét öltötték; s amikor később kiújultak s elmérgesedtek, már igazában másról volt szó.

Komlós Illyés Gyula *Pusztulás*- tanulmányának megjelené-

sétől (1933) származtatja ezt az elmérgeződést; úgy emlékszik, hogy Illyés tanulmányát „az ún. urbánusok sértődött támadással utasítják vissza”. Ebben Komlós, azt hiszem, téved; ami engem illet — s a magam reakcióját, az említett okokból, tünetszerűnk tekinthetem — elismeréssel adóztam Illyésnek e tanulmányáért, ha némely konklúzióját kételkedve fogadtam is; a *Századunk*, emlékszem, vitába szállt Illyéssel, barátságos és tisztelettudó hangon, amit tudtommal sem Illyés, sem más nem minősített „urbánus támadás”-nak. *Lélektanilag* lehet Komlósnak némi igazsága; abban, hogy Illyésre régi barátai közül többen akkor kezdtek gyanakodva vagy idegenkedve nézni. De harcot magának e tanulmánynak megjelenése (a Babits szerkesztette *Nyugatban*, tehát meglehetősen „urbánus” környezetben) emlékezetem szerint nem pattantott ki.

Leszámítva némely személyi természetű parittyá-váltást, melynek részleteibe talán túlzás volna elmerülnöm, a „második nemzedék” újabb belső ellentéte a Gömbös-féle „reform”-ígéretek fogadtatása körül robbant ki — s maradt sokáig gyógyíthatlan.

A vízvázalstó alkalmasint Zilahy Lajos *Új Szellemi Frontot!* c. cikke³ volt, amely sok ártalmatlan, jóindulatú óhajt tolmácsoló mondata közepette ezt a sokunkra kihívóan ható kitélt tartalmazta:

„Ma már (ti. Gömbös kormányelnöksége alatt — I.P.) nem történetik meg, hogy a magyar irodalom legjobbait politikai gondolkozásuk bátorsága miatt bizonyos oldalról mint veszélyes elemeket nyomják el. Nem azért, mert a magyar politikai, sőt kormányzati gondolkodás egy lassúbb, de bizonyára szervezesebb fejlődés és az idők szellemében végbement átalakulás után ma már eljutott oda, ahova az irodalom sokkal előbb megérkezett.

Szóval, amikor az új nemzetgyűlés gondosan és szinte benzinnel van megtisztítva az irodalom szellemétől, ebben a megállapításban nem rémlik fel előttünk semmiféle atrocitás, mert az az érzésünk — különösen a Gömbös Gyula és Kozma Miklós személyére gondolva — hogy nem zárkóztak volna el, ha például tíz-tizenkét író jelöltnek

³ Pesti Napló — 1935. ápr. 14.

jelentkezett volna. Mindenesetre szerencsés dolog, hogy ez az érzésünk megmaradt De arról a bizonyos légüres térről szólva, ez nem csak az irodalomra, hanem a szellemi élet minden ágára vonatkozik. Ugyanilyen megállapítást végezhetnek az új parlamentekkel szemben a magyar tudósok, a magyar mérnökök, tanárok, orvosok — egyszóval a nemzet életének az a színvonalban is magas rétege, amelyet a külföldi reformmozgalmak, akár a fasizmust, akár a hitlerizmust nézzük, siettek megszerezni a maguk szolgálatára, egyszerűen azért, mert ennek a rétegnek egyöntetű munkája nélkül minden reformmozgalom csak frott malaszt marad.”

Kevéssel ezután Zilahy átvette Az Est-konzern estilapjának, a *Magyarország*nak szerkesztését, s annak hasábjain „Új Szellemi Front!” gyűjtőcím alatt sorozatosan megjelentek Féja Géza, Illyés Gyula, Kodolányi János, Nagy Lajos, Németh László, Pap Károly, Sárközi György, Szabó Lőrinc és Tamási Áron cikkei. Amennyiben ezek egy irányt jeleztek, Németh László volt leginkább az ideológusuknak tekinthető; nemcsak a maga írta *Tanú* folyóirat révén, hanem úgy is, mint a félhivatalos *Budapesti Hírlap* cikkírója. Ez utóbbi hasábjain hitet tett egy ún. „Harmadik oldal” mellett, amely szemben a régi szabású „csáklyás” jobboldallal és a régi szabású parlamentáris baloldallal, hivatott lesz a reformpolitikát érvényre juttatni. (A kommunista baloldal — illegálitásban lévén — az elmékedések során szóba sem jöhetett.)

Az „Új Szellemi Front” sorozatban megjelent cikkek egyébként nyilván nem fejeztek ki azonos és nagyon éles magatartást, de maga az, hogy kiindulópontul fogadtak el egy „frontalakítást”, mely a Mussolini, Hitler, Gömbös Gyula és Kozma Miklós képviselte megmozdulásokat akármilyen minősítéssel is „reformmozgalom”-nak tisztelte, támadásra ingerelt megannyi közéleti író, a „csáklyás” körből való konzervatív-liberálistól és hagyományhű római katolikustól a különféle árnyalatú szabadelvűn át a marxistáig. Emlékezetem szerint az „Új Szellemi Front”-ot megtámadták: Bálint György (*Pesti Napló* és *Gondolat*); Hevesi András (*8 órai Újság*); Ignó Pál (*Esti Kurir*); József Attila (*Szocializmus és Esti Kurir*); Katona Jenő (*Korunk Szava*); Zsolt Béla (*Magyar Hírlap*

vagy *Újság*). Ami emgem illet, személy szerint akkor barátkoztam újra össze József Attilával, 1935-ben; akkor kezdtük tervezni a szemlét, melyből később (ahogyan József Attila elkeresztelte) *Szép Szó* lett; s tanúsíthatom, hogy társaink ellen való pöfékeléseinkben (ami nélkül nincs lapalapítás) „népies—urbánus” ellentét alig szerepelt. Egykori barátainkat azért szapultuk, hogy akármilyen fenntartásokkal is, Gömbös nyomába szegődtek, — mi legalábbis így láttuk. S minél meghittebb barátaink voltak valamikor, annál jobban szídtuk őket. Legjobban szídtuk Nagy Lajost és Illyést — „ők aztán a maguk marxista tanultságával igazán tudhatnák, mi fán terem a fasizmus”. (Nagy Lajos neve meglepően hatott a listában; nemcsak mert az egyetlen volt az „első” nemzedék-ből, hanem mert az ő hangjában, magatartásában soha nem mutatkozott „népi” jelleg, még ha igaz is, amit Illyés hangoztató több ízben, hogy az irodalmi rangú falukutató szociográfia alapját voltaképpen ő vetette meg, *Három magyar város és Kiskunhalom* c. könyveivel. Nagy Lajossal egyébként rövidesen összebékültünk; Illyéssel meghasonlásunk — mint másutt kifejtettem⁴ — bonyolultabb, mélyrehatóbb és fájdalmasabb volt.)

E személyi emlékeimet megerősítik a szemelvények, melyeket most egy szlovenszkói magyar folyóirat kutatója idéz József Attila és a magam sajtónyilatkozataiból, szemlénk indulásának időszakából.⁵ Ezt olvasom ugyanis:

„Ignotus Pál a *Brassói Lapok*nak adott interjújában lapalapítási terveinek indítékai közt elsőnek az Új Szellemi Fronttal szembeni tömörülés szükségességét említi: »A Szép Szót tulajdonképpen talán nem is mi indítottuk meg, hanem akarata és szándéka ellenére az a felhívás, amelyet esztendőkkkel ezelőtt Zilahy Lajos, a *Magyarország* (sic — elírás *Magyarország* helyett; I. P.) akkori főszerkesztője

⁴ *József Attila harca a korával* — Hid (Újvidék), 1965. október.

⁵ VARGA RÓZSA: *A csehszlovákiai Magyar Nap című napilap és a magyarországi szellemi élet antifasiszta egységfronttörekvései* II. „A Szép Szó és a Magyar Nap” — Irodalmi Szemle (Pozsony) XII. 1969/9. — A nyilatkozatok eredetileg a Brassói Lapokban jelentek meg, de némely kitétel elhagyásával később a Magyar Nap is közölte őket.

a magyar írókhoz intézett . . . Követendő példaképpen a fasizmust és hitlerizmust említette meg, mely — szerinte — megvalósította a legkiválóbb intellektuelek egységfrontját . . . Az így előállott helyzet tette szükségessé tömörülésünket . . . »⁶

Valamivel később pedig⁶ azt hangoztattam, hogy a *Szép Szó* körében a „szociálliberálisok és polgári radikálisok mellett” (akik közé magamat soroltam) vannak kifejezetten szocialisták, ahogy vannak katolikusok is — s a szocialisták közt említettem felelős szerkesztőnk, József Attila, és társszerkesztőnk, Fejtő Ferenc mellett: Veres Pétert. Ez nyilván nem arra vall. mintha az „urbánus” dobot akartuk volna lehangosabban verni. Igaz, hogy Veres Péterrel együttműködésünk nem tartott sokáig, de a csizmája zavart legkevésbé; s az, hogy később Remenyik Zsigmond, a *Búntudat* szerzője, meg Gáspár Zoltán, a „Szegedi Fiatalok” egykori elnöke szerkesztőtársaink közé került, Fodor József pedig, akit én (ebben Komlós talán nem ért egyet velem) lírai hangjában a „narodnyik” háttérű költőkkel rokonítanék, egyike volt a „második nemzedék”-ből való prominenseinknek: ugyancsak azt mutatja, hogy a „népi” és az „urbánus” hanghordozást inkább összesímitani igyekeztünk, semmint az egyiket a másik ellen kilovagolni.

De hadd idézzem tovább a pozsonyi *Irodalmi Szemle* közleményét.:

„József Attila nyilatkozatának nagyobb része a költő önéletrajzi vallomását, a költészet, társadalmi forradalmiság és szerelem kölcsönös összefüggéseit bogozó eszmefuttatásait tartalmazza, de nyilatkozik arról is, hogy milyen elvi alapon szerkeszti Ignótus Pállal együtt a *Szép Szót*. — Erre a kérdésre — mondja József Attila — Ignótus Pál válaszolt egy cikkben, amelyben egy francia íróra hivatkozott, aki azt mondta: »azon, hogy polgári baloldali legyek-e, szocialista, kommunista, vagy akár anarchista, gondolkozhatom. De azon, hogy baloldali legyek-e, pillanatig sem«. Ez hozott bennünket össze. Az, hogy lényegében mindkettőnk szemlélete baloldali.”

Mellesleg szólva: apróbb pontatlanságok csúsztak ebbe az idézetbe, de nem fontosak: csak annak példázására közlöm,

⁶ Brassói Lapok — 1936. júl. 3.

hogy József Attila sem gondolta vállalkozásunkat *par excellence* „urbánus”-nak — róla egyébként ezt nem is szokták állítani; s hogy a *Szép Szó* időszakában az egész „narodnyikság” kérdését hogyan ítélte meg, azt igen tömören összefoglalta ő maga *Van-e szociológiai indokltsága az új-népies irdnyak?* c. cikkében, mely ma *Összes Műveinek* bármely kiadásában megtalálható.⁷

Summa summárum: a *Szép Szó* nem az urbanitás irodalmi tömörülése óhajtott lenni, hanem a *baloldalé*. Hogy mennyire sikerült vagy nem sikerült: más lapra tartozik.

Ezt érzem szükségesnek tisztázni a Komlós felvázolta képnek kiegészítésére vagy kiigazítására — a *Szép Szó* oldaláról nézve. A *Válasz* oldaláról nyilván nem egészen így látják ma sem. De egyvalamiben talán mégis: hivatkozhatnának arra, hogy a *Válasz* első számában Cs. Szabó László, Halász Gábor, Szentkuthy Miklós, Szerb Antal írásait közölték — ami éppen-séggel nem vall arra, mintha az urbanitást száműzni kívánták volna. Akárhogy fogalmazom is: *más* volt az ellentét köztünk.

Abban a legtöbb krónikás egyetérteni látszik, hogy ennek az ellentétnek áthidalásához — vagy, amivel én örömet beértem volna: marakodásról elvi vitára való áthangolásához — 1937 tavaszán, a Márciusi Front alakulásakor jutottunk legközelebb. Hogy ama Front miért bomlott fel, már inkább a politikai történelem tárgya, semmint azé az irodalmié, amelybe Komlós Aladár értékelése tartozik. Mindamellet hadd fejezzem be az ellentétet illetően egy szubjektív megjegyzéssel: úgy érzem (s föltehetően úgy érzik némelyek az egykori *Válasz* köréből is), sokat segített volna, ha erőfeszítéseinkről egy a Lukács György *Írdstudók felelőssége* c. tanulmányához hasonló bírálat és méltatás előbb íródik — s előbb jut el hozzánk.

IGNOTUS PÁL

⁷ Eredetileg: Magyar Nap — 1937. júl. 26; *Szép Szó* — 1937. szeptember.